

„NOSCE TE IPSAM“

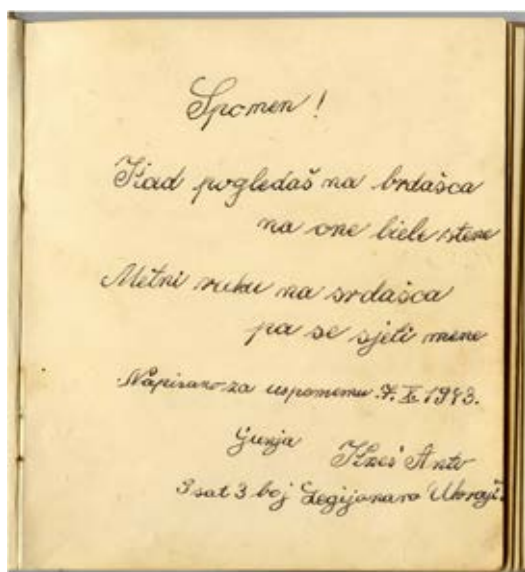
Поетика девојачког споменара

Познат и под именом *silva rerum, memorabilia personalia, Stammbuch, Friendship scrap-book*, споменарски кодекс има дугу традицију, везану за саме почетке друштвене еманципације жене. И филогенетски и онтогенетски гледано: увек су то нежне године, период иницијације у свет одраслих, када одасвуда прште једнако нежна доцирања и опомене.

Споменар има мање или више устаљену композицију: пријатељско ословљавање, саму поруку, место и датум писања, пригодни потпис. Битна особина споменарског дискурса јесте угледање на старије, рекли бисмо класичне, образце; приметна је њихова репетитивност и миграција из споменара у споменар. У темељима поетике споменара је управо бесконачно традирање тона и иконографије. Смело формулисана емоција, фриволност, као ни претерана фамилијарност – нису добродошле. Нема места увређености, љубомори, пребацавањима, ограничена је слобода критике. То су полујавни месици за вечност, а не интимне клаузе. Присуство ноторног, избждареног бренда – радује око. Важно је, овако или онако, бити укључен у селективни круг пријатеља „са ограниченом одговорношћу“. Отуд и кокетовање на бази самоодрицања (у спомен на *Nomen nescio*), перифрастички потписи, самоиронична самоодређења.

Да ли је девојачки споменар чињеница естетског реда, да ли може служити као историјски извор, као ресурс кредибилних социопсихолошких чињеница, да ли представља сведочанство или тек ревијалну, куртоазну форму? Да ли је на делу категорија искренности или умножавање клишеа? Једно је сигурно – споменар је еминентно женски отисак епохе, ма колико да је епоха у знаку маскулиних снага и свеколике маскулинизације. У сваком случају, као полигенетички и уникатни манускрипт, девојачки споменар има вредност антрополошки и културолошки релевантног трага интерперсоналности као интеркултуралности. Споменар је управо то, спремиште културолошке Другости (са неантагонизованим националним, родним, генерацијским etc. митовима и стереотипима) – слика неког могућег, бољег човечанства. И не само слика, *imago*, него и залага.

У контакту са споменарском фактуром, са тактилним квалитетом исписане, исцртане, собом обележене хартије, постаје нам јасно да је у питању рукописност *per se*, са елементима калиграфски оспољених јина и јанга. Споменар је, и поред типског формата, увек уникат. Доживљај споменара након много година заснован је пре свега на искуству додире, сусрета са драгоценим текстурама а не семантичким структурама, међутим, и та граница се може прећи, приступањем његовом помном ишчитавању. Наравно, не треба очекивати чуда експресије (а свакако не књижевне бисере).¹ Ради се не толико о резултату, колико о препознатљивој (и неуништивој) интенцији. Отуда је присуство споменара међу књигама наше домаће библиотеке увек помало сабласно,

¹ Пушкинови уписи у албуме престоничких лепотица (његови чувени експромти) стекли су репутацију антологијских стихова, доспели у његова сабрана дела, прославивши и име особе којој су били упућени. Љермонтов је пак често мистификовао жанр споменара, пишући посланице које имитују албумску поетику, прожете горчином циничног дендија...

попут људске лобање на столу алхемичара. Над нас се надвија и сенка опомене: *emento mori*. Споменарске границе са стварношћу тешко је идентификовати: онајпре нам се нуди уживање у загонетности његове порозне спољашње опне.

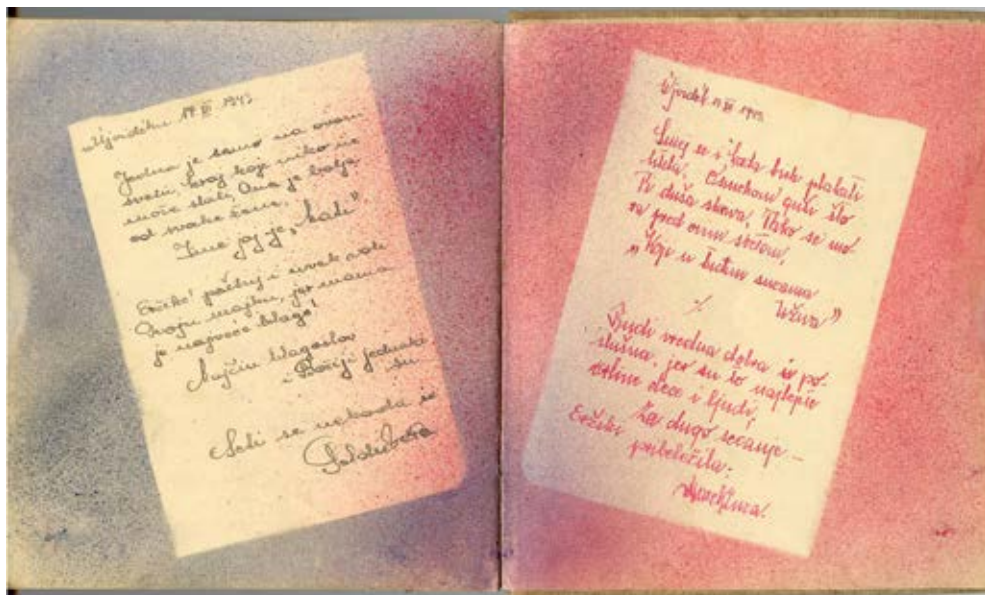

У споменарима су чести и улошци типа *decoupage ephemera* (суво цвеће, траке, увојци, исечци из штампе, писма, разгледнице, налепнице, позивнице, ситни штампати etc) као поље неограничених трансформација између сопства и Другог, мноштруко умножена инфра-објективација, са својим стиловима и семиозисом – што све доводи до кумулативног утиска. Наглашено меко, танано моделовани објекти жудње, путем нелинеарног наратива јукстапонираних фрагмената, све са отисцима прстију (траговима листања), и непорецивом употребном патином. Богат и сложен језик материјала, са позивом на мултичулно искуство и значење додира (Montagu, 1986: 73).

Аура споменара остаје неодржана кроз време, шта више, она расте са протоком времена. Махом курзивни, некада и на страном језику, и нечитљиви текстови имају висок статус у споменарској рецепцији: самим тим што се налазе у споменару, слутимо да су добронамерни, да је њихова порука упутна, споменарска. Они трају као орнамент или хијероглиф, као траг људске узајамности у знаку Мнемозине, носталгична шара на картушу незаборава. Ако је веровати Ролану Барту, „што је писмо теже читљиво сматра се личнијим“ (Барт, 2010: 33).²

Евокативна вредност споменара је веома снажна. Он претпоставља дуго чување, хибернацију, и поновне сусрете кроз много година. Након свежег уписа, брзо се за-

² За данашњу омладину писање је реверзибилно, тренутно избрисиво, електронска подлога упија, не мењајући се, визуелни графизам, који се подаје поништавању, без икакве штете по подлогу (Осола, 2010: 21). Улогу споменара преузели су дигитални носачи успомена, Facebook и други облици социјалне мреже. Улогу бравице и кључа преузимају user name и password. На тај начин је ексклузивитет посвећеничког круга ипак очуван...

клапа, даје другоме, као нека ментална штафета. То је пре свега сусрет власника споменара са својим ранијим идентитетом, који је незамислив без огледалске слике у другима. Посредством ансамбла свих ових порука настаје портрет власника, демонстрира се његов људски капацитет, изравно се потврђује његова социјална вредност. Онај ко нема пријатеља не може имати ни споменар. Онај коме се посвећују бројници, особенији записи – вреднији је пред лицем времена.

Прелистали смо споменар власнице Ержебет Тот, са уписима током више од једне деценије (1941-1956), за време њеног школовања у Сенти и у Новосадској гимназији, када је становала у интернату /Zárda/, као и током боравка у Босни (Брчко), по свој прилици заједно са мајком. О томе судимо по два уписа. Оба су настала 19. новембра, на дан Свете Јелисавете...³

Споменар пре свега одликује женствена харизма његове власнице, која је по законима жанра „имала право“ на многоструке изјаве пријатељства. Нескривен је гендерни, генерацијски и етнички аспект споменарских записа, у овом случају њих стотинак, на десетак језика и писама (мађарском, немачком, српском, хрватском, бошњачком, чешком, словеначком, руском, латинском, арапском, грузинском). Постоје уписи из Чонграда, Будимпеште, Ходмезовасархеља, Горњег Брега, Доњег Рахића, Гуње. Отуда је и њихов имаголошки супстрат неминован.

Ержебет Тот би по годинама могла да ми буде мајка. Међу корицама њеног споменара препознала сам једно девојче, Гизелу Шумахер. Она ће, након тридесетак го-

³ Света Јелисавета Арпадовска веома је поштована код католика, као заштитница удовица и сирочади. Уз њено име се везује тзв. чудо са ружама, те се иконографски приказује са кецељом или котарицом пуном ружа.

23.6.45.
Dostojni remona bezgr
ocajalibez nam cas
Ljupko krasje. Strojilj-
ilijaz e muzen, roste-
ljudnjaz e draz - re-
ne pjesni remolene.
Dun chizle pjesni
Ukolok zvez i baze sazuz
Benedizna modnu remolaz,
ustoi vashkonec nam
sem am n jezuz brel.
Tuzi Apkef
Zujun Bjean

дина постати моја омиљена професорица латинског језика, у сенћанској гимназији, удата за мог омиљеног професора Гезу Фабрија. Њена латинска сентенца је доспела у наслов овог омажа споменарском жанру. Алтернативна, тривијална, маргинална знаковна пракса споменара није друго до меко, флуидно, помало стармало, мудријашко, женско писмо. Онако, како се Гизела обратила Ержики те ратне 1943. године... „Nosce te ipsam“. То је колико поетичка толико и родна одредница, која покреће низ питања. Талесове речи урезане у камен Аполоновог храма „Homo nosce te ipsum“ бу-

The image shows two pages of handwritten notes, likely a notebook or a collection of sketches. The handwriting is in various colors (blue, green, black) and styles, suggesting multiple authors or a single author using different colors for emphasis. The notes are dense and cover most of the page area. Some legible text includes:

- Top left: "Lap G. Amine"
- Top center: "Korupki Katalin"
- Top right: "Korupki Katalin"
- Middle left: "Korupki Katalin"
- Middle center: "Korupki Katalin"
- Middle right: "Korupki Katalin"
- Bottom left: "Korupki Katalin"
- Bottom center: "Korupki Katalin"
- Bottom right: "Korupki Katalin"

The notes are interspersed with small sketches and diagrams, and the overall appearance is that of a personal journal or a collection of ideas.

дућа професорица латинског језика је својеврсним каламбуром дрзновено „превела“ у женски граматички род.

Просторно-временске околности овог споменара су веома „одрасле“, али наша Лиза као да управо то не жели да примети и укњижи. Насеље Доњи Рахић, западно од градића Брчког, и насеље Горњи Брег, западно од градића Сенте, јесу симетрични топоси из којих потиче највећи број записа. Погледамо ли ондашњу војну мапу, уочићемо лептиролику територију неког имагинарног царства младости и љубави, између ондашње Хортијеве Мађарске и Недићеве Србије, у којем се не помињу офанзиве, дивизије, рације, холокауст. Наш утисак је да споменар „пати“ од субисторичности инфантилистичког слепила за реалност (у овом случају Други светски рат) али и да га, парадоксално, „краси“ супраисторизам, са камерном, често цитатном, есхатологијом. Као да, својим ауторитетом, цитати штите актере од свих провизорности епохе.

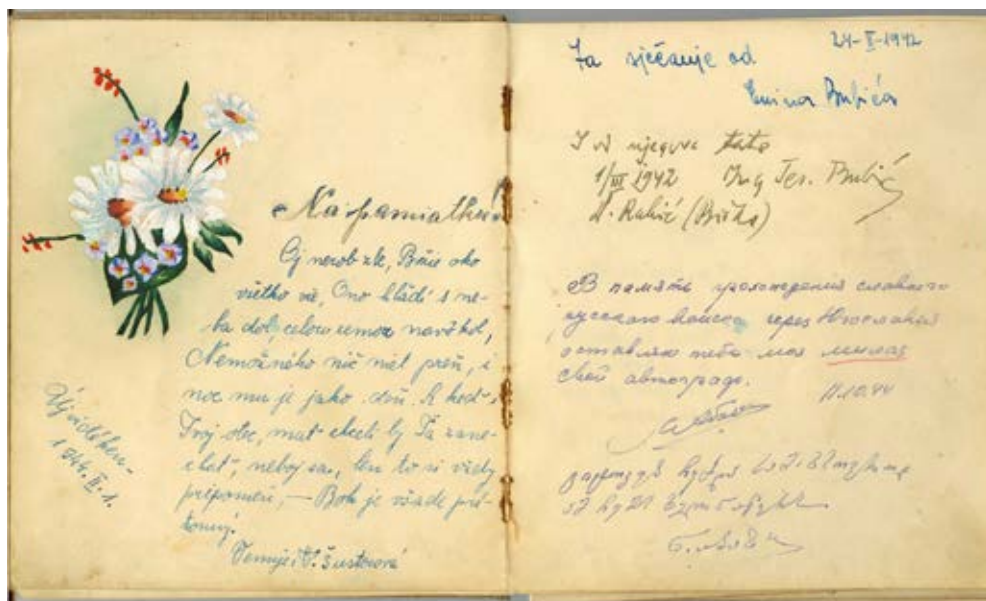
Својим пацифизмом овај споменар као да „утерује у лаж“ политику и статистику, и инерцијом жанровских конвенција доспева до појединачне, интимистичке истине, до драгоцених гестова солидарности пред лицем вечности. Назовимо то протоуметничком победом субјективитета над објективитетом, где над великим, побеђује мало време, измаштана идила, обзирни записи, љупки труизми. Вера, љубав и нада као панацеја за многа зла. Етичка параболо доминира као реакција на историјску појавност културолошке (националне, етничке, државне, верске) другости.

Амбиција споменара који прелиставамо јесте да својим камерним „сижеом“ надјача разорне шумове „са дворишта“. У јеку неизвесне симболичке кризе (рат, прогонство) сви у споменар укључени гласови говоре да устаљеном, безброј пута до сада оглашеном реду ствари, обуздавајући луцидност губитништва или тријумфализма, али не одричући се националне самосвести. То говори, изокола, нешто суштинско о човеку. Мада се дојучерашње везе кидају, мада се стварају нека нова познанства, споменар остаје транквилајзер историјских страсти, резервоар постојаности културе. Ови млади „коаутори“ успевају на најлепши начин да демантују одрасле, и да успоставе антрополошки релевантне мостове са светом пуним опасности, разочарања, па и катаклизми.⁴

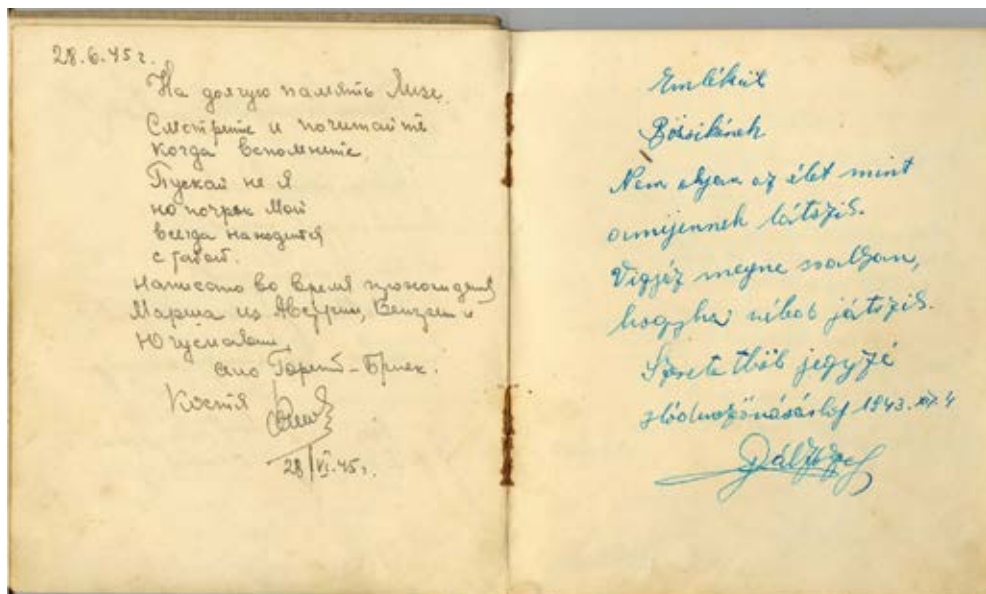
Овај, као и сваки други старовремски споменар, јесте артефакт на граници свеске и књиге, и одликује га синхронизам манускрипта, пиктуре и асамблажног трика, као и легитимност графолошке инвентивности. Графичкој артифицијелности није примерен типографски препис – већ управо репродукција. Камерно обележавање социјално запоседнуте територије, на нивоу галантне знаковности улази у својеврсну утакмицу са реалним запоседањем територије, са реалним померањем граница, са појавом нових актера на историјској сцени.

---

⁴ У овом споменару не постоје незаслужени, случајни или не дај боже насилни, силоватељски уписи, незваних узурпатора и оскврнитеља туђе интимае. То се коси са поетиком споменара, који рачуна са посебном врстом јавности. Желимо стога да верујемо да нас, као архиваријусе и спектаторе овог аутентичног колективног артефакта, искупљује наш истински респект, дивљење и дубоки наклон пред њим. Свакако, ипак бисмо више волели да нам је Ержебет Тот драговољно дала, из руке у руку, овај малени кодекс осведоченог пријатељства.

У посматраном кодексу има сегмената када се скрипција убрзава, када писмо трчи за говором, за временом. Сведоци смо скрипторалног догађаја, дуктуса. То је „чињеница производње“ (а не производа), људски покрет у свом антрополошком распону, када „слова показују своју мануелну, оперативну и телесну природу“ (Барт, 2010: 71). Можда је управо графичка непрозирност, нечитљивост – истина овог писма?

Управо с тим се суочавамо у одељку споменара који се зове *társas lap*. Ово је шаролики дезен Ержикине персоналности, показатељ њене популарности.

Ако прихватимо Бартову тезу да постоје два типа продирања у тајну писма: онај својствен западњачком скриптору и онај својствен источњачком калиграфу, споменарски рукопис обухвата оба типа – урезивања пером („рука која гребе“), и писмо нанесено кичицом („рука која милује“). Сваки пријатељ, проверени као и новостечени – по правилу је имаголошки заинтересован да својим инпутом подстакне културолошку осмозу. При томе се не одриче могућности да буде представник своје културе, своје средине, свог система вредности који по правилу промовише као узорит. Емитер споменарске поруке је спреман да живи хипотетички, да буде други, и другачији, представљајући нам квинтесенцију могућности своје културе. У таквој посибилизација света на делу је принцип интерференције, а не диференцијације, када се симболичка значења једне културе дисеминирају у поље друге културе. М. Епштејн ту дифузију изворних културних идентитета назива транскултуром (стање виртуалне припадности једне индивидуе многим културама, које ослобађа човека од симболичне зависности и претпоставки његове изворне културе) (Епштејн, 2001: 243). Многи учесници овог споменара на тај начин прелазе границе многокултурности и доспевају у ново, транскултурно концептуално поље, у функцији посибилизације света. За нас су у овом споменару значајни сигнали успостављене блискости упркос културолошким баријерама. Адреса девојке из Одесе неодвојиви је део овог споменара већ пола века... За жанр споменара је мање важно да ли је на ту адресу послато писмо и да ли је пријатељство настављено. Оно је посибилизовано. А то је важније од свега.

Мудрост (често самопрокламована), ефектност (често само у покушају) и срдачност (начелна, формулаична) – три су боје на застави споменара. И поред вишегласја и контрапункта конфидената, сложеног система инвектива, које се уравнотежују топло-

-хладним акцентима, стереотипи пријатељства се не подривају. Споменар је место коегзистирања а не доминације. Без обзира колико случајна и околиционална, присност је остварена, и то за сва времена. Сваки споменар има свој приватни универзум, и своја хетеротопска, напоредна узбуђења.

Свет споменара јесте, поготово када његово „вођење“ замре, састајалиште са успоменама, вечножарећа пећ. Ради се о ритуалном присуству „свих ових година“, које је заправо – ритуално одсуство...

ЛИТЕРАТУРА

- Барт, Ролан (2010) „Варијације о писму“, у: *Задовољство у шекспију*, Београд, Службени гласник.
- Ženet, Žerar (1998) *Umetničko delo, estetske relacije*, Novi Sad, Svetovi.
- Gordić-Petković, Vladislava (2007) *Na ženskom kontinentu*, Novi Sad, Dnevnik.
- Gordić-Petković, Vladislava (2010) *Mistika i mehanika*, Београд, Stubovi kulture.
- Montagu, Ashley (1986) *Touching. The Human Significance of the Skin*, New York, Harper and Row
- Осола, Карло (2010) „Танани инструмент“, у *Задовољство у шекспију*, Београд, Службени гласник.
- Skarpeta, Gi (2003) *Povratak baroka*, Novi Sad, Svetovi.
- Vulf, Virdžinija (2009) *Sopstvena soba*, Београд, Plavi jahač.
- Эпштейн, М. Н. (2001) *Философия возможною*, Санкт-Петербург, Алетея.